

## ÍNDICE

|                                                             |    |
|-------------------------------------------------------------|----|
| <i>Tema 1. O ALFABETO GALEGO</i> .....                      | 13 |
| 1.1. Letras do alfabeto .....                               | 13 |
| 1.2. Dígrafos .....                                         | 14 |
| <i>Tema 2. VOGAIS E CONSOANTES</i> .....                    | 15 |
| 2.1. Xeneralidades .....                                    | 15 |
| 2.1.1. Clasificación .....                                  | 15 |
| 2.1.2. Os elementos articulatorios .....                    | 15 |
| 2.1.3. Punto e modo de articulación .....                   | 16 |
| 2.2. As vogais .....                                        | 16 |
| 2.2.1. Vogais tónicas .....                                 | 16 |
| 2.2.2. Vogais átonas .....                                  | 18 |
| 2.2.3. Ditongos .....                                       | 18 |
| 2.2.4. Tritongos .....                                      | 20 |
| 2.3. Consoantes .....                                       | 20 |
| 2.3.1. Criterios de clasificación .....                     | 20 |
| 2.3.2. Clasificación das consoantes .....                   | 21 |
| <i>Tema 3. REGRAS DE ACENTUACIÓN E USO DA DIÉRESE</i> ..... | 25 |
| 3.1. Acentuación das oxítonas ou agudas .....               | 25 |
| 3.2. Acentuación das paroxítonas ou graves .....            | 25 |
| 3.3. Acentuación das proparoxítonas ou esdrúxulas ....      | 26 |
| 3.4. Acentuación de <i> e <u> en hiato .....                | 26 |
| 3.5. Acentuación diacrítica .....                           | 27 |
| 3.6. Acentuación dos ditongos decrecentes .....             | 28 |

|                                                                              |           |
|------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| 3.7. Outros casos de acentuación .....                                       | 28        |
| 3.8. Diérese .....                                                           | 29        |
| <b>Tema 4. USO DE DETERMINADOS GRAFEMAS .....</b>                            | <b>31</b> |
| 4.1. Uso de <b> e <v> .....                                                  | 31        |
| 4.2. Uso de <i> .....                                                        | 32        |
| 4.3. Uso de <ct> antes de <i>/<u> .....                                      | 32        |
| 4.4. Uso de <h> .....                                                        | 32        |
| 4.5. Uso de <pc> .....                                                       | 33        |
| 4.6. Uso de <x> .....                                                        | 33        |
| <b>Tema 5. DETERMINANTES .....</b>                                           | <b>35</b> |
| 5.1. Artigo definido .....                                                   | 35        |
| 5.2. Artigo indefinido .....                                                 | 37        |
| 5.3. Posesivos .....                                                         | 38        |
| 5.4. Demostrativos .....                                                     | 40        |
| 5.5. Cadro resumo das contraccións dos determinantes                         | 41        |
| <b>Tema 6. NUMERAIS, CUANTIFICADORES E INTERROGATIVOS ...</b>                | <b>43</b> |
| 6.1. Numerais ordinais 1-1.000.000 .....                                     | 43        |
| 6.2. Numerais cardinais 1-10 .....                                           | 44        |
| 6.3. Multiplicativos .....                                                   | 45        |
| 6.4. Partitivos .....                                                        | 45        |
| 6.5. Cuantificadores .....                                                   | 45        |
| 6.6. Cadro resumo das contraccións dos cuantificadores                       | 47        |
| 6.7. Interrogativos .....                                                    | 47        |
| <b>Tema 7. FLEXIÓN DE XÉNERO E NÚMERO .....</b>                              | <b>49</b> |
| 7.1. A formación do feminino .....                                           | 49        |
| 7.2. Formación do plural .....                                               | 51        |
| 7.3. Notas concernentes ao xénero .....                                      | 52        |
| 7.4. Cadros resumo das variacións na formación<br>do xénero e o número ..... | 54        |

|                                                           |    |
|-----------------------------------------------------------|----|
| <b>Tema 8. PRONOMES</b>                                   | 57 |
| 8.1. Paradigma das formas tónicas                         | 57 |
| 8.2. Características das formas tónicas                   | 58 |
| 8.3. Paradigma das formas átonas                          | 58 |
| 8.4. Contraccións de clíticos                             | 58 |
| 8.5. Énclise dos clíticos con formas finitas              | 59 |
| 8.6. Próclise dos clíticos con formas finitas             | 59 |
| 8.7. De <i>te</i> e <i>che</i>                            | 60 |
| 8.8. Alomorfos da terceira persoa                         | 61 |
| 8.9. Conxugación cun clítico de 3P                        | 61 |
| 8.10. Os clíticos con formas non finitas                  | 62 |
| 8.11. Conxugación pronominal                              | 62 |
| <b>Tema 9. NEGACIÓN, INTERROGACIÓN E OUTROS FENÓMENOS</b> | 63 |
| 9.1. Negación absoluta                                    | 63 |
| 9.2. Negación parcial                                     | 63 |
| 9.3. Máis construcións negativas                          | 64 |
| 9.4. Afirmación absoluta                                  | 64 |
| 9.5. Afirmación parcial                                   | 65 |
| 9.6. Preguntas pechadas                                   | 65 |
| 9.7. Preguntas abertas                                    | 66 |
| <b>Tema 10. COMPARACIÓN E CUANTIFICACIÓN</b>              | 67 |
| 10.1. Comparación dos adxectivos                          | 67 |
| 10.2. Notas sobre a comparación                           | 68 |
| 10.3. Comparación dos adverbios                           | 68 |
| 10.4. Comparación dos nomes                               | 68 |
| 10.5. O superlativo                                       | 69 |
| 10.6. Cuantificadores de adxectivos e adverbios           | 69 |
| 10.7. Cuantificadores de nomes                            | 71 |
| 10.8. Sobre as formas <i>gran(de)</i> e <i>san(to)</i>    | 71 |
| 10.9. Comparativos irregulares                            | 72 |
| 10.10. As formas sintéticas                               | 73 |

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| 10.11. O diminutivo .....                                   | 73  |
| 10.12. O aumentativo .....                                  | 74  |
| <b>Tema 11. TRAZOS XERAIS DA CONXUGACIÓN VERBAL GALEGA</b>  | 75  |
| 11.1. Notas sobre as conxugacións verbais galegas .....     | 75  |
| 11.2. A metafonía .....                                     | 77  |
| 11.3. Mudanzas ortográficas .....                           | 79  |
| <b>Tema 12. PARADIGMAS VERBAIS</b> .....                    | 81  |
| 12.1. Paradigma regular .....                               | 81  |
| 12.2. Conxugación dun verbo con pronome enclítico .         | 84  |
| 12.3. Paradigmas irregulares .....                          | 84  |
| 12.4. Conxugación perifrástica .....                        | 110 |
| 12.5. Acerca de <i>Estar para ~ estar a piques de</i> ..... | 111 |
| 12.6. Acerca de <i>Estou a falar ~ estou falando</i> .....  | 112 |
| 12.7. Acerca de <i>Dar feito</i> .....                      | 112 |
| 12.8. O infinitivo conxugado .....                          | 112 |
| <b>Tema 13. ADVERBIOS E CONECTORES</b> .....                | 115 |
| 13.1. Adverbios: formas .....                               | 115 |
| 13.2. Preposicións: formas .....                            | 118 |
| 13.3. Conectores: formas .....                              | 119 |
| 13.4. Expresión do lugar .....                              | 120 |
| 13.5. Expresión do tempo .....                              | 121 |
| 13.6. Expresión da frecuencia .....                         | 122 |
| 13.7. Expresión da dirección .....                          | 123 |
| 13.8. Expresión do modo .....                               | 124 |
| 13.9. Expresión da causa .....                              | 124 |
| 13.10. Expresión da finalidade .....                        | 125 |
| <b>Tema 14. A UNIDADE MORFOLÓXICA: O MONEMA</b> .....       | 127 |
| 14.1. Arredor da palabra .....                              | 127 |
| 14.2. Algúns problemas do concepto de monema .....          | 128 |

|                                                                                                             |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 14.3. Composición dos monemas .....                                                                         | 129        |
| 14.4. Principais sufixos .....                                                                              | 130        |
| 14.5. Principais prefixos .....                                                                             | 135        |
| 14.6. Clasificación dos monemas .....                                                                       | 137        |
| <b>Tema 15. ESTRUCTURA SINTAGMÁTICA .....</b>                                                               | <b>139</b> |
| 15.1. Sintagma adxectivo e as súas proxeccións .....                                                        | 139        |
| 15.2. O sintagma nominal e as súas proxeccións .....                                                        | 140        |
| 15.3. Ausencia de contraccións entre preposición<br>e artigo .....                                          | 141        |
| 15.4. Sintagma verbal e as súas proxeccións .....                                                           | 141        |
| 15.5. Sintagma diatéctico: diátese .....                                                                    | 145        |
| 15.6. Sintagma complementador. Conectores<br>sintácticos: estrutura, presenza e ausencia .....              | 147        |
| 15.7. Conectores sintácticos: casos especiais .....                                                         | 149        |
| 15.8. Conectores temáticos .....                                                                            | 150        |
| 15.9. Ausencia de contraccións entre preposición<br>e artigo / pronome por complementador $\emptyset$ ..... | 151        |
| <b>Tema 16. PRONOMES E CLÍTICOS .....</b>                                                                   | <b>155</b> |
| 16.1. Distinción entre pronomes e clíticos .....                                                            | 155        |
| 16.2. Usos do <i>se</i> .....                                                                               | 157        |
| 16.3. Formas de cortesía .....                                                                              | 158        |
| 16.4. Alomorfos da 3PS: <i>o</i> , <i>-no</i> , <i>-lo</i> .....                                            | 160        |
| 16.5. Pleonismo dos clíticos .....                                                                          | 161        |
| 16.6. Colocación do clítico co infinitivo .....                                                             | 163        |
| 16.7. Colocación do clítico nos tempos<br>conxugados (revisión) .....                                       | 163        |
| 16.8. <i>Te~che</i> (ampliación) .....                                                                      | 165        |
| <b>Tema 17. USO DAS FORMAS VERBAIS .....</b>                                                                | <b>167</b> |
| 17.1. Infinitivo conxugado: formas e usos básicos .....                                                     | 167        |
| 17.2. Pretérito versus copretérito .....                                                                    | 168        |

|                                                            |     |
|------------------------------------------------------------|-----|
| 17.3. Antepretérito .....                                  | 170 |
| 17.4. O futuro: expresión e tempo .....                    | 171 |
| 17.5. O futuro: expresión .....                            | 171 |
| 17.6. Tempo futuro .....                                   | 172 |
| 17.7. Tempos do conxuntivo .....                           | 173 |
| 17.8. Futuro do conxuntivo .....                           | 175 |
| 17.9. <i>Cantara ~ cantase</i> .....                       | 175 |
| 17.10. <i>Ter e haber</i> como auxiliares .....            | 176 |
| <b>Tema 18. ALGÚNS USOS PREPOSICIONAIS</b> .....           | 179 |
| 18.1. Obxecto de persoa con <i>a</i> .....                 | 179 |
| 18.2. <i>Deica ~ até</i> .....                             | 180 |
| 18.3. Algúns usos concretos da preposición <i>de</i> ..... | 181 |
| 18.4. Obxecto directo con <i>en</i> .....                  | 182 |
| <b>Tema 19. CLÁUSULAS CONDICIONAIS</b> .....               | 183 |
| 19.1. Tipos .....                                          | 183 |
| 19.2. Condicionais de tipo I .....                         | 184 |
| 19.3. Condicionais de tipo II .....                        | 185 |
| 19.4. Condicionais de tipo III .....                       | 187 |
| <b>GLOSARIO</b> .....                                      | 189 |

## TEMA 2

### VOGAIS E CONSOANTES

#### 2.1. Xeneralidades

##### 2.1.1. *Clasificación*

§4. A unidade de estudo da fonoloxía é o fonema, o cal é un concepto que ten máis de mental que de acústico. Á hora de clasificarmos os fonemas, atopamos dúas grandes unidades: **vogais** e **consoantes**.

As vogais son emisións de voz que non atopan ningún obstáculo no seu percorrido ao longo de todo o aparato fonador.

As **consoantes** son emisións de voz que teñen máis ou menos obstáculos no seu percorrido ao longo do seu aparato fonador. Nótese, ademais, que en galego toda vogal precisa, ao menos, dunha vogal, pois sen elas as consoantes non poden ser pronunciadas.

##### 2.1.2. *Os elementos articulatorios*

§5. Na pronunciación participan abondos elementos fisiolóxicos. É preciso telos presentes todos, dado que serven para describir os fonemas:

- as **cordas vogais**, que provocan que unha consoante sexa **sonora** (porque vibran) ou **xorda** (porque non vibran)

- a **lingua** que roza con outras partes da cavidade bucal:
  - o **veo do padal**
  - os **alvéolos**
  - os **dentes**
- os **beizos**
- a **cavidade nasal**, que afecta só ás consoantes nasais.

### 2.1.3. *Punto e modo de articulación*

§6. Á hora de clasificar os fonemas, utilízanse dous criterios principais:

- o **punto de articulación**, isto é, o lugar da boca onde se pronuncia un determinado fonema.
- o **modo de articulación**, isto é os procesos que poñen en funcionamento para pronunciar un determinado fonema.

## 2.2. As vogais

### 2.2.1. *Vogais tónicas*

§7. En galego existen sete vogais tónicas, que se clasifican segundo se ve no seguinte cadro:

|          | iniciais | centrais | finais |
|----------|----------|----------|--------|
| pechadas | /i/      |          | /u/    |
|          |          | /e/      | /o/    |
| medias   |          | /ɛ/      | /ɔ/    |
| abertas  |          | /a/      |        |

Por tanto, a clasificación das vogais é como segue:

- /i/: vogal anterior pechada
- /e/: vogal anterior semipectada
- /ɛ/: vogal anterior semiaberta
- /a/: vogal media aberta
- /ɔ/: vogal posterior semiaberta
- /o/: vogal posterior semipectada
- /u/: vogal posterior pechada.

§8. Ademais, as vogais /a/, /e/, /o/ son as chamadas vogais fortes, mentres que /i/ e /u/ son as débiles.

Non existen regras fixas para determinar se unha vogal é aberta ou pechada en galego, mais poden servir estas normas xerais:

- As palabras rematas en **vogal tónica** adoitan ser abertas: *avó, café* etc.
- As sílabas tónicas rematadas en *-el(a)* e *-ol(a)* adoitan ser abertas: *español, española, papel, capela*. Non é así coas formas verbais: *sabelo, entendela*.
- Normalmente a terminación *-ón* é pechada: *camión, xabón, ocasións*, etc
- Normalmente a terminación *-én* é aberta: *ninguén, ben* etc.
- Os verbos da III conx. con alternancia vocálica no radical teñen vogal aberta na 2PS, 3PS e 3PP: *segues, segue, seguen; foxes, foxe, foxen*.
- Os verbos da II conx. como no anterior: *bebes, bebe, beben; comes, come, comen*.
- Moi frecuentemente cando en castelán hai un ditongo, en galego hai unha vogal aberta: *pobo, ovo, cova, pedra, terra* etc.

- As vogais que acompañan os grupos cultos son en xeral abertas: *recto*, *copto*, etc.

### 2.2.2. Vogais átonas

§9. As vogais átonas redúcense a cinco, quedando anulados os timbres de abertura e peche: /A/, /E/, /O/<sup>1</sup>, /i/, /u/. En **posición final** é aínda máis reducido, pois, quitado no caso de ditongo, temos tres vogais: /a/, /E/, /O/.

|          | iniciais | centrais | finais |
|----------|----------|----------|--------|
| pechadas | /i/      |          | /u/    |
| medias   |          | /e/      | /o/    |
| abertas  |          | /a/      |        |

### 2.2.3. Ditongos

§10. Un ditongo é o encontro dunha vogal débil cunha vogal forte nunha soa sílaba a formar unha soa vogal. Por tanto, os ditongos, aos efectos fónicos e ortográficos, son vogais simples.

Cando a vogal débil vai diante, trátase de **ditongos crecetes**, mais cando vai detrás, chámanse **ditongos decrecentes** e represéntase:

- /i/ → /j/: véxase en *idioma* /i'djoma/
- /u/ → /w/: véxase en *pueril* /pwe'ril/

<sup>1</sup> Usamos as maiúsculas para non especificar entre vogais abertas ou pechadas. Tal representación é coñecida co nome de **arquifonemas**.

§11. A clasificación dos ditongos realízase do seguinte modo:

|                   | /a/  | /e/  | /o/  |
|-------------------|------|------|------|
| <b>crecente</b>   | /ja/ | /je/ | /jo/ |
|                   | /wa/ | /we/ | /wo/ |
| <b>decrecente</b> | /aj/ | /ej/ | /oj/ |
|                   | /aw/ | /ew/ | /ow/ |

§12. Cando o acento tónico cae na vogal débil, daquela non é ditongo, senón **hiato**: *espía* /es'pia/.

Non se consideran ditongos, senón hiatos, as formas verbais tónicas dos verbos acabados en *-iar* (como *fiar*) e en *-uír* (como *destruír*). Así, *fío*, *fías*, *fía* (claramente hiatos), *fiamos*, *fiades*, *fian*, onde /'fio/, /'fias/, /'fia/, /fi'amos/, /fi'ades/, /'fian/. Ocorre igual con algunhas palabras como *diúrno* /di'urno/, *xesuíta* /jesu'ita/. O termo *luar* /lu'ar/ non presenta ditongo porque deriva de *lúa*, ou o verbo *suar* nas persoas *suamos* /su'amos/, *suades* /su'ades/.

§13. Exemplos de ditongos (o primeiro é tónico, o segundo é átono):

- /ja/: **diario**, **paria**
- /je/: **fiel**, **especie**. En posición tónica normalmente é [jE]
- /jo/: **acción**, **radio**
- /wa/: **guapo**, **cuadrimestre**
- /we/: **Venezuela**, **tenue**
- /wo/: **acuosa**, **arduo**
- /aj/: **aire**, **pailán**
- /ej/: **eira**, **feitizo**
- /oj/: **coiro**, **adoitar**
- /aw/: **caucho**, **automático**
- /ew/: **comeu**, **teutón** (átono é abondo raro)
- /ow/: **cousa**, **toureiro**

### 2.2.4. *Tritongos*

§14. Os tritongos fórmanse cando hai un cúmulo de tres vogais a formaren unha unidade, coa condición de que **a primeira e a derradeira** sexan **débiles**. Non son demasiado frecuentes, mais algúns exemplos deles son:

→ *vieira*

→ *sociais*

## 2.3. Consoantes

### 2.3.1. *Criterios de clasificación*

§15. Estes elementos son coñecidos respectivamente coma **punto de articulación** (lugar na cavidade bucal onde se produce o fonema) e **modo de articulación** (elementos que participan na pronuncia).

Para o punto de articulación aténdese aos seguintes criterios:

- **bilabial**: participación dos dous labios, por ex. /b/
- **labiodental**: labio inferior con dentes superiores, por ex. /f/
- **linguointerdental**: a lingua entre os dentes, por ex. /θ/<sup>2</sup>
- **linguodental**: a lingua toca a parte traseira dos dentes superiores, por ex. /d/
- **linguoalveolar**: a lingua toca os alvéolos superiores, por ex.: /s/
- **linguopalatal**: a lingua toca o padal, por ex.: /tj/<sup>3</sup>
- **linguovelar**: a lingua toca o veo, por ex.: /k/

---

<sup>2</sup> Polo de agora diremos que é o son da <z> de zapato.

<sup>3</sup> Trátase do <ch> ortográfico.

§16. No concernente ao modo de articulación, cómpre distinguir entre plosivas e non plosivas. As primeiras son aquelas en que hai unha obstaculización maior ou menor da boca, mentres que nas segundas se pronuncia directamente.

As **plosivas** divídense en:

- **oclusivas**: prodúcese unha explosión, por ex.: /p/
- **fricativas**: prodúcese un rozamento, por ex.: /f/
- **africadas**: é a combinación das dúas anteriores: /tʃ/

Canto ás **non plosivas**, son:

- **nasais**: unha parte do ar sae polo nariz, por ex.: /m/
- **laterais**: a lingua fai que o son saia polos laterais da boca, por ex.: /l/
- **vibrantes**: prodúcense pola vibración da lingua, por ex.: /r/

§17. Ademais dos trazos anteriores, é preciso mencionar que existe aínda outro trazo de grande importancia. Trátase da **sonoridade** ou non sonoridade, causada pola vibración ou ausencia da mesma das cordas vogais. As vogais son todas sonoras —isto é, teñen vibración—, mentres que as consoantes son ora sonoras, ora xordas. As consoantes galegas xordas encóntranse nas palabras *pataca*, *choza*, *fes*. Por tanto, todas as consoantes non plosivas son sonoras.

### 2.3.2. *Clasificación das consoantes*

§18. Atendendo para os trazos definidos anteriormente, xa podemos clasificar todas as consoantes do galego. Veñen recollidas no seguinte cadro:

|           |          | bilabial | labiodental | linguodental | linguodental | linguovelar | linguopalatal | linguovelar |
|-----------|----------|----------|-------------|--------------|--------------|-------------|---------------|-------------|
| oclusiva  | sonora   | /b/      |             |              | /d/          |             |               | /g/         |
|           | xorda    | /p/      |             |              | /t/          |             |               | /k/         |
| fricativa | sonora   |          |             |              |              |             |               |             |
|           | xorda    |          | /f/         | /θ/          |              | /s/         | /ʃ/           |             |
| africada  | sonora   |          |             |              |              |             |               |             |
|           | xorda    |          |             |              |              |             | /tʃ/          |             |
| nasal     | sonora   | /m/      |             |              |              | /n/         | /ɲ/           | /ŋ/         |
| lateral   | sonora   |          |             |              |              | /l/         | /λ/           |             |
| vibrante  | simple   |          |             |              |              | /r/         |               |             |
|           | múltiple |          |             |              |              | /r/         |               |             |

§19. Algúns dos signos fonolóxicos anteriores precisan unha explicación por non se corresponderen con grafemas normais da lingua.

/θ/: É o <z> de *zapato* ou o <c> de *cesta*. En boa parte do galego costeiro atlántico non existe e no seu lugar úsase /s/. Permite distinguir parellas coma *concello* /kon'θeɫo/ e *consello* /kon'seɫo/, ou *caza* /'kaθa/ e *casa* /'kasa/. Nas zonas devanditas ambos os fonemas non se distinguen.

/g/: Nas zonas máis occidentais de Galiza, mais tamén en certos puntos do interior, é moi común pronunciar o /g/ coma [h], isto é, coma unha aspirada. Este fenómeno é coñecido coma **gheada**.

/ɣ/: Na realidade este fonema está a desprazar o /λ/ do galego, co fenómeno coñecido coma **ieísmo**.

/tʃ/: É o <ch>, como en *cheo*: /'tʃeo/.

/ɲ/: Trátase do <ñ>, como en *año*: /'año/.

/ɲ/: Trátase do <nh> do artigo *unha*: /'uɲa/

/λ/: Trátase do <ll>. Como dicíamos enriba, este fonema está a ser substituído en todo o galego por /f/, non obstante, existe unha diferenza moi clara na pronuncia entre *oio* /'ojo/ e *ollo* /'oʎo/, ou *faia* /'faja/ e *falla* /'faja/

/r/: Trátase do <r> suave de *foro*, *caro* /'foro/, /'karo/. Téñase en conta que o /r/ representa o son forte: *forro* /fo'ro/, *carro* /'karo/.